
ISTORIČAR KNJIŽEVNOSTI MILORAD STOJOVIĆ

Aleksandar Radoman

In the Montenegrin literary historiography, Milorad Stojović is recognized as the best and most dedicated connoisseur and researcher of literary works of Marko Miljanov Popović, while his essays and studies on the literature of the twentieth century are considered to be an unpublished History of Montenegrin literature of the twentieth century. There are almost no significant Montenegrin writers of the epoch whose work he did not analyse. In addition, Stojović has established the necessary criteria for the evaluation of literary works, brought the spirit of objective and restrained approach to the text in literary criticism, he edited extracts from works and precious anthologies and raised awareness about the centuries-long continuity and defining the canon of the Montenegrin literature.

Književni i pozorišni kritičar, istoričar književnosti, antologičar i urednik, Milorad Stojović pripada najužem krugu utemeljivača moderne montenegrstike. Još od 1954. godine aktivno učestvujući u kulturnome i književnome životu Crne Gore, Stojović se ogledao u nekoliko oblasti koje su mu donijele i značajna društvena priznanja. Uz Boža Bulatovića i Radoslava Rotkovića pokretač je poslijeratne književne kritike u Crnoj Gori, a uz Sretena Perovića neprikosnoveni je autoritet u domenu crnogorske pozorišne kritike. Stojović je i jedan od pokretača izdavačke djelatnosti nekadašnjega Grafičkoga zavoda, a

kasnije „Pobjede“, izdavačkih preduzeća koja su postavljala nove standarde u izdavaštvu, namećući se i u jugoslovenskim okvirima a zaduživši crnogorsku kulturu ne samo neprevaziđenom bibliotekom-antologijom crnogorske književnosti „Luča“, već i nizom drugih biblioteka i izdanja, koje su crnogorsku nauku i kulturu obogatile novim pristupima i otvorile drugačije stranice istraživanja i tumačenja našega nasljeđa. Stojović ide u red i naših prvih antologičara, rafiniranoga dara da prepozna i analizira specifičnosti književnoga teksta i strogih kriterijuma u odabiru i prezentaciji književne baštine. Nije se ni u domenu istorije književnosti zadržao na pukoj deskripciji i faktografskoj sintezi, već je i tu krčio nove puteve, priređujući izdanja zanemarenih i nedovoljno proučenih pisaca, otkrivajući nova djela i na nov način osvjetljavajući značajne pisce crnogorske književnosti. O toj bogatoj paleti Stojovićevih interesovanja i djelatnosti ponajbolje svjedoči nedavno publikovana bibliografija koja sadrži 1149 bibliografskih jedinica.¹

Milorad Stojović rođen je 11. 3. 1927. godine u Martinićima. Gimnaziju je završio u Podgorici. Diplomirao je na Grupi jugoslovenske književnosti i srpskohrvatski jezik Filozofskoga fakulteta u Beogradu. Od 1952. do 1963. godine radio je kao profesor podgoričke gimnazije. S pokretanjem izdavačke djelatnosti Grafičkoga zavoda u Titogradu 1963. godine postaje glavni i odgovorni urednik i direktor izdavačkog sektora toga preduzeća. Za rad na biblioteci „Luča“ njeni urednici, Milorad Stojović, Sreten Perović i Branko Banjević, kolektivno su 1970. godine dobili Trinaestojulsku nagradu. Od 1963. do 1987. Stojović je uredio čak 124 publikacije. Kao jedan od urednika časopisa *Stvaranje*, od 1963. do 1974. godine, dao je značajan doprinos profilisanju toga časopisa kao najznačajnijega

¹ V. Nada Drašković, *Bio-bibliografija Milorada Stojovića*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2014.

crnogorskog i jednoga od najvažnijih jugoslovenskih književnih časopisa toga vremena. Nakon što je početkom sedamdesetih godina XX vijeka vlast kao nosioce „nacionalističkih tendencija“ markirala i urednike Grafičkoga zavoda, Stojović prelazi da radi u Crnogorsko narodno pozorište, prvo kao direktor Drame od 1976. a potom i kao upravnik od 1981. do 1990. godine, kad je penzionisan. Za *Antologiju pripovjedačke proze Crne Gore 1918-1965.* dobio je 1966. godine Nagradu oslobođenja Titograda, dok je za knjigu *Nadmoć ljudskosti* dobio Nagradu oslobođenja Titograda 1968. i Trinaestojulsku nagradu 1969. godine. Bio je član Udruženja književnika Crne Gore iz kojega je, s grupom pisaca, istupio 1989. Jedan je od osnivača Crnogorskoga društva nezavisnih književnika, Matice crnogorske i Crnogorskoga PEN centra. Bio je predsjednik Crnogorskoga PEN-a i Crnogorskoga udruženja pozorišnih kritičara i teatrologa.²

Pozicija pionira crnogorske književne kritike Stojoviću je nametala i obavezu posebne obazrivosti u odabiru i ocjeni književnih ostvarenja nastalih u Crnoj Gori od druge polovine 50-ih godina XX vijeka. Kao izuzetno plodan kritičar Stojović je imao mjeru u procjeni i ocjeni tekuće književne produkcije, pa bi se s ove distance moglo reći da su njegovi sudovi o savremenici- ma uglavnom opstali. Kao jedan od začinjavača književnokritičke misli u Crnoj Gori svojim mnogobrojnim kritikama, prateći gotovo sve žanrove ondašnje crnogorske literarne produkcije, nije samo doprinio afirmaciji brojnih pisaca, već i uspostavljanju kriterija vrijednosti, kako u literaturi tako i u književnoj kritici. No, o tome dijelu Stojovićeva rada ovom prilikom nećemo opširnije. Ovdje nas u prvome redu zanima njegov angažman u književnoj historiografiji, đe se realizovao u tri ravni - kao antologičar, kao priređivač te kao autor zapaženih studija i eseja o crnogorskoj književnosti.

² Biografski podaci preuzeti su iz: Nada Drašković, *Bio-bibliografija Milorada Stojovića*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2014.

Središnje mjesto u tome dijelu Stojovićeve opusa svakako pripada antologičarskome i priređivačkomu radu. Već je knjigom *Antologija pripovjedačke proze Crne Gore 1918-1965*, iz 1965. godine skrenuo pažnju intelektualne javnosti. Bila je to, naime, prva poslijeratna antologija crnogorske proze. Koncipirana prema strogo estetskim standardima, ta je antologija ponudila panoramu crnogorske pripovjedne proze (u njoj su pored pripovjedaka zastupljeni i odlomci iz romana) u rasponu od gotovo pola stoljeća, notirajući, doduše izvan antologijskoga izbora, i brojne autore čiji se opus do toga trenutka nije činio dostatnim ulaska u antologiju. Svoj antologijski izbor Stojović je propratio i adekvatnim predgovorom, naslovljenim „Prozno kazivanje Crne Gore“ koji zahvata mnogo širi problemski kontekst od onoga najavljenog naslovom knjige i zapravo predstavlja preciznu, enciklopedijski sveobuhvatnu sintezu crnogorske prozne produkcije od Njegoša do sredine šezdesetih godina XX vijeka. Osnovno idejno-estetsko usmjerenje toga predgovora svojevrstni je manifest književnoistorijske koncepcije Milorada Stojovića i on ponajbolje oslikava estetska mjerila kojima se Stojović rukovodio ne samo prilikom izrade te antologije, već i docnije u brojnim priređenim izdanjima te studijama i esejima o crnogorskoj književnosti. Već na početku Stojović primjećuje: „Između kamena i sunca, otimane slobode i izranjavanog čovjeka, uzleta i pada, koji je ponekad bio više od uzleta, odvijala se panorama istorijske, moralne i psihološke drame Crne Gore. Njena umjetnička riječ, često poistovjećena sa neobičnim i surovim vidovima života, do naših dana kretaće se u tim patetičnim okvirima. Svako obraćanje literaturi ovog podneblja, ma o kom se njenom rodu radilo, pretpostavlja integralniji pogled na sveukupnost njegovih odnosa i zbivanja.“³

³ Milorad Stojović, „Prozno kazivanje Crne Gore“, predgovor u: *Antologija pripovjedačke proze Crne Gore 1918-1965*, Obod, Cetinje, 1965, V.

Taj dodir socijalno-istorijskoga, estetskog i etičkog u crnogorskoj literaturi ključni je aspekt Stojovićeva književnoistorijskoga istraživanja. *Antologijom pripovjedačke proze Crne Gore 1918-1965*. obuhvatio je dvadeset najznačajnijih crnogorskih proznih pisaca, u rasponu od Rista Ratkovića do Mirka Kovača, opremivši knjigu i adekvatnim pogovorom te bio-bibliografskim podacima ne samo o autorima koji su ušli u izbor, već i onima koji nijesu zastupljeni, ostvarivši tako cjelovitu panoramu crnogorskoga pripovijedanja naznačene epohe. U prikazu *Antologije* publikovanom u *Stvaranju* 1966. Sreten Perović primjećuje: „Ostajući dosljedan stavu da namjere 'Antologije' nije su da dâ istorijski *pregled*, niti da bude *zbornik* umjetničke pripovjedačke proze Crne Gore', u pokušaju da 'po određenim *estetskim* kriterijumima sačini *izbor* tekstova ovoga žanra, štampanih u vremenu od 1918. godine', Stojović je ipak primijenio i jedno i drugo mjerilo, mjerilo koje bi se prije moglo nazvati etičkim kriterijumom. Pisci zastupljeni u ovoj knjizi jesu, gotovo svi, u traganjima za istorijskom ili moralno-psihološkom pozicijom (savremenog) čovjeka sa manje ili više očitovanim naslagama tamnog nasljeđa, ali njihova djela nijesu uvijek i sasvim takva. Povinujući se svom unutrašnjem imperativu, Stojović je ovakvim odbirom slikao vlastiti odnos prema svijetu: human, sudbinski zabrinut, gorko nostalgičan.“⁴ U kojoj je mjeri Stojovićeva *Antologija* doživljena kao njegovo samostalno djelo, a ne tek puki izbor ili pregled literature, svjedoči i ocjena Mirka Kovača: „Stojovićeva antologija je sadržina proze koju on nije napisao, ali koju je nosio kao svoj mogući kreativni svijet.“⁵

⁴ Sreten Perović, „Značajan kreativni poduhvat“, u knjizi: *Studije, kritike, eseji*, Sabrana djela Sretena Perovića, knjiga IV, Fondacija „Prijateljstvo“, Podgorica, 2012, str. 585.

⁵ Mirko Kovač, „O *Antologiji* Milorada Stojovića“, *Pobjeda*, br. 2478, 16. 1. 1966, str. 9.

Milorad Stojović jedan je od priređivača, zajedno s Jurom Kaštelanom, Slavkom Leovcem, Matejom Matevskim, Muharemom Pervićem i Cirilom Zlopcom, i izbora „iz poezije o revoluciji i za revoluciju“, *Ljudi*, publikovanom u Beogradu 1969. godine. No crnogorsku je kulturu Stojović posebno zadužio *Antologijom crnogorske poezije: XX vijek*, koju su objavili podgorički Grafički zavod i cetinjski Obod 1972. godine. Ta je antologija i u domenu identifikacije nacionalne literature učinila značajan iskorak u odnosu na *Antologiju pripovjedačke proze Crne Gore*, budući da je njenim naslovom otklonjena svaka moguća dilema oko statusa crnogorske književnosti. Neutralna formulacija naslova prethodne antologije, uzrokovana delikatnim kulturnim i političkim prilikama u kojima je nastala, izazvala je i neke dobronamjerne zamjerke,⁶ pa je s *Antologijom crnogorske poezije* Stojović postupio drugačije, već u naslovu ne ostavljajući mjesta nedoumicama oko statusa crnogorske književnosti. U atmosferi pažljivoga balansiranja međunacionalnih odnosa u socijalističkoj Jugoslaviji bio je to prilično hrabar iskorak. Stojović je time otvorio prostor novim izborima i antologijama u čijim će naslovima sintagma „crnogorska književnost“ steći pravo naučnoga građanstva.⁷ No, i izvan domena borbe za status nacionalne literature, Stojovićeva antologija ostaje kao izvanredan primjer savjesno i znalački pripremljena izbora koji nije samo panorama reprezentativnih poetskih glasova već i idejno-estetski čvrsto koncipiran

⁶ V. Radoje Radojević, „Starodrevni tretman crnogorske književnosti“, *Politika*, br. 19144, 22. I 1967, str. IX.

⁷ Tu promjenu odnosa prema statusu nacionalne literature nagovijestilo je nekoliko naslova antologija publikovanih u Grafičkom zavodu krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina XX vijeka, čiji su priređivači Radosav Medenica, Vukoman Džaković, Radoje Radojević, Radovan Zogović, Branko Banjević i dr.

autorski projekat. Razumije se, svaki izbor te vrste, ma koliko bio konceptijski promišljen, u osnovi jeste subjektivan, pa sama polemika oko opravdanosti prisustva ili odsustva pojedinih pisaca ili odabira reprezentativnih poetskih ostvarenja može, a nerijetko i zadobija, obrise ispraznoga akademizma.⁸ Obuhvativši dvadeset sedam pjesnika, uz propratne tekstove, predgovor, pogovor i bio-bibliografiju, Stojović je ponudio prešek crnogorske poezije XX vijeka, akcentujući jasno uočljivu po-etičku poveznju nit te literature. Književni kritičar i istoričar Vojislav Minić tim povodom primjećuje: „Radeći na *Antologiji crnogorske poezije XX vijeka* Stojović je došao do nekih fundamentalnih činjenica i zaključaka. Crnogorska poezija je tematski jasno opredijeljena što je čini jedinstvenom ne samo u smislu njene duhovne egzotičnosti, već prije svega u smislu njene motivske vezanosti za matični ambijent, u pogledu uslovljenosti njene refleksije etički misaonim sadržajem i opštim humanitetom crnogorskog čovjeka, kao i u smislu leksičke nevinosti i čistote, s obzirom na snažno osjećanje odgovornosti prema riječima, gotovo čulnoj osjetljivosti na njihovu upotrebu koja se u Crnoj Gori tradicionalno njeguje i razvija - kako u prozi, tako i u poeziji. Kult objektivne riječi prenio se na izvjestan način i na sublimni lirski govor. Otuda je Stojovićeva *Antologija crnogorske poezije* prije svega poetska smotra misli i jezika.“⁹ Već naredne, 1973. godine, Stojovićeva *Antologija* prevedena je na makedonski jezik, a 1974. godine u izdanju Struških večeri poezije pojavilo se njeno izdanje na crnogorskome, makedonskome, engleskome i ruskome jeziku.

⁸ Radomir Ivanović je, tako, iznoseći određene zamjerke na račun konceptijske dosljednosti Stojovićeva izbora i sam zapao u očitu protivurječnost, miješajući subjektivne i objektivne kriterijume odabira. V. Radomir Ivanović, *Ljepota pisanja*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978, str. 220-224.

⁹ Vojislav Minić, *Pisci i koncepcije. Eseji o crnogorskoj modernoj književnosti*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978, str. 99.

Premda se u decenijama koje su uslijedile pojavio povećai broj antologija crnogorske poezije, po koherentnosti koncepcije, strogoći kriterija i izvrsnosti odabira, nijedna od njih ne može se uporediti sa Stojovićevom *Antologijom*, koja je zadobila status antologijskoga kanona.

Zajedno s Brankom Banjevićem, Radoslavom Rotkovićem, Čedom Vukovićem i Sretenom Perovićem, Stojović je 1976. godine u *Stvaranju* priredio *Antologiju crnogorske književnosti: IX-XX vijek*, prvi antologijski poduhvat toga tipa u Crnoj Gori. Ta je *Antologija* izazvala značajnu pozornost, ali i oštre osude dijela javnosti. Kao glasnogovornik onoga dijela kulturne javnosti koji se nije mirio s konceptom prekohiljadugodišnjega kontinuiteta crnogorske književnosti, s prikrivenih pozicija unitarističkih učenja, *Antologiju* je u zagrebačkome *Oku* oštro napao publicista Jevrem Brković, osporavajući joj s jedne strane to što je u crnogorsku književnost uključila starije, prednjegoševsko nasljeđe, a s druge strane što je prezentovala natkonfessionalni milje crnogorske književne tradicije. Kritikujući koncepciju antologije „koja počinje sa Andreacijem a završava se sa Zuvdijom Hodžićem“, Brković nudi svoj nacrt crnogorske literature: „Iznenadio me onaj deveti vijek i svi oni vjekovi do početka devetnaestog. Po meni crnogorska književnost počinje od Petra Prvog Petrovića Njegoša i njegovih 'Poslanica'.“¹⁰ Na Brkovićevu paskvilu odgovorili su Milorad Stojović i Radoslav Rotković. Stojović u svojem odgovoru, isuviše odmjerenom za registar koji je nametnula Brkovićeva paskvila, ukazuje na nivo ignorancije i deplasiranosti Brkovićeva pseudonaukovanja: „Odišta je neprijatno i rekao bih beznadežno raspravljati sa čovjekom koji se, kako sam priznaje (...), prvi put srio sa našim književnim i kulturnim nasljeđem do XIX vijeka upravo u knjizi koju tako

¹⁰ Jevrem Brković, „Ako se rodilo zdravo dijete zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, *Oku*, Zagreb, br. 126, 13–27. siječnja 1977, str. 4.

nemilosrdno napada. Nikad, eto, on ta naša ranija razdoblja nije proučavao i sve informacije o njima uzeo je iz bilježaka sastavljača Antologije, a i njih je, kako smo vidjeli, pogrešno navodio. (...) Po njemu nacionalna literatura otprilike počinje 'konačnim' konstituisanjem nacionalne svijesti, kao da svaka kultura i literatura nema svoje istorijske kontinuitete doprinoseći i sama konstituisanju te svijesti. Međutim, Jevremov marksizam dopušta svakoj literaturi, osim crnogorskoj, nacionalnu odrednicu za kulturno nasljeđe. On, dalje, smatra da 'IZ NAŠE ZAJEDNIČKE' književne riznice 's pravom može da uzima ko šta hoće'. To mu se već mora priznati kao čista nauka, mada se može desiti da neko to shvati kao šalu. Drugim riječima, djela nastala na crnogorskom tlu može da uzima i prisvaja 'ko hoće', samo ne Crnogorci! (...) Sa takvom 'dijalektikom' odista se nije lako sporazumjeti. I ja to ovdje neću pokušavati. Sagovornik je neprikladan za ozbiljan razgovor o temi koju nudi."¹¹

Priredivačke aktivnosti Milorada Stojovića u tijesnoj su vezi s njegovim angažmanom u izdavačkom sektoru Grafičkoga zavoda. S pokretanjem biblioteke-antologije crnogorske književnosti¹² „Luča“, u okviru koje će od 1963. do 1987. godine biti publikovano 71 izdanje (od planiranih 100) iz oblasti crnogorske književnosti, a koju su osmislili i uređivali Milorad Stojović, Sreten Perović i Branko Banjević (na nekim izdanjima kao urednici su, uz pomenute, potpisani i Aleksije Obradović i Milo Kralj), percepcija crnogorske književnosti, njenoga identiteta, kontinuiteta i bogatstva, bitno je izmijenjena. Taj pionirski posao značio je ne samo prvi osmišljen projekat valorizacije i kritičke prezentacije crnogorskoga književnoga nasljeđa već i

¹¹ Milorad Stojović, „Neka uzima ko šta hoće“, *Oko*, Zagreb, br. 127, 27. siječnja – 10. veljače 1977, str. 4.

¹² Biblioteka „Luča“ od 1975. godine nosila je podnaslov „Antologija crnogorske književnosti“.

angažovanje svih raspoloživih snaga iz domena nauke o književnosti, kako u Crnoj Gori tako i u ondašnjoj Jugoslaviji. Tim delikatnim poslom uspjele je decenijama, najprije kao glavni i odgovorni urednik, a nakon pada u političku nemilost kao urednik, rukovodio upravo Milorad Stojović. O tome segmentu Stojovićeva angažmana, kao njegov dugogodišnji saradnik, Branko Banjević pouzdano svjedoči: „U predgovorima *Lučinih* izdanja data je kritička istorija crnogorske književnosti, reinkarnirana je kulturno-istorijska linija kontinuiteta kao dubinska svijest o sebi. Na ostvarenju ovog projekta angažovani su svi stručnjaci ondašnje zemlje koji su se bavili Crnom Gorom i njenom kulturom. Izdavačka djelatnost Grafičkog zavoda, čiji je direktor i glavni i odgovorni urednik bio Milorad Stojović, afirmisala je Crnu Goru i njene vrijednosti do stepena koji je bio nepoznat, preko kojega je Crna Gora postala ravnopravni kulturni činilac, u izdavačkoj sferi.“¹³

Tek kad se sagleda nedavno publikovani izbor iz korespondencije Milorada Stojovića¹⁴, može se steći kompletnija slika o specifičnome duhovnom i kulturnom ambijentu šezdesetih i sedamdesetih godina XX vijeka. Ta bogata epistolarna građa svjedok je ne samo izdavačkih poduhvata, utemeljenja „Luče“ i drugih značajnih edicija, već i duhovne klime u kojoj se, uz poslovični oprez diktiran društveno-političkom svakidašnjicom, začinju ideje o dugoročnim, kapitalnim naučnim i kulturnim projektima, poput Enciklopedije Crne Gore, hrestomatije „Crnogorska književnost u književnoj kritici“, Istorije crnogorske književnosti i sl. Uredništvo i najbliži saradnici Grafičkoga zavoda te uprava ondašnjega Udruženja književnika Crne Gore postaju nukleus crnogorske kulturne i književne emancipacije, no taj krupni kulturni zamah zaustavljen je pojavom Bijeke knjige 1973. godine, u kojoj

¹³ Branko Banjević, „Predgovor“, u: Milorad Stojović, *Tragom vremena*, Izabrana djela, tom I, CID, Podgorica, 2012, str. 8.

¹⁴ Milorad Stojović, *Pisali su mi*, Izabrana djela, tom II, CID, Podgorica, 2012.

će se kao „ideološki nepodobni“, pored nekoliko vodećih crnogorskih naučnih, kulturnih i književnih stvaralaca, obresti i urednici Grafičkoga zavoda. Već 1974. godine Grafički zavod je ugašen a njegova izdavačka djelatnost, u znatno smanjenom obimu, nastavljena u „Pobjedi“. Od početka 80-ih biblioteka „Luča“ izgubiće kontinuitet izlaženja, pa će se umjesto 6 izdanja godišnje, kako je to od njenoga pokretanja bilo uobičajeno, svesti na svega 5 knjiga u intervalu od 1982. do 1987. godine, kad je objavljena i posljednja knjiga. Društveno-političke promjene koje su uslijedile onemogućile su njeno dalje izlaženje.

Šezdesete i sedamdesete godine XX vijeka period su stvaralačkoga zenita Milorada Stojovića. On ne samo da je jedan od pokretača književnoga života u Crnoj Gori, o čemu, pored njegovih uredničkih i priređivačkih aktivnosti svjedoči, recimo, i naslov koji je 1969. godine pripremio s Čedom Vukovićem i Radoslavom Rotkovićem, *Građa i teze za razgovor o problemima crnogorske književnosti*, već i neumorni književni povjesničar, koji nastoji da nadomjesti brojne propuste u tretmanu i vrednovanju crnogorskoga književnoga nasljeđa, da ispravi zablude i premosti lakune kojima obiluje tradicionalistička književna istoriografija, ali i da ponudi čvrste kriterijume revalorizacije književne baštine. Radovi kao što su „Prozno kazivanje Crne Gore“¹⁵, „O periodizaciji crnogorske književnosti“¹⁶, „Otpor kao utočište: o crnogorskoj poeziji od 1918.“¹⁷, „Pogled na savremenu crnogorsku književnost“¹⁸ i sl. svojevrsna su enciklopedijski precizna i

¹⁵ Milorad Stojović, „Prozno kazivanje Crne Gore“, *Stvaranje*, br. 10, Titograd, 1965, str. 957-965.

¹⁶ Milorad Stojović, „O periodizaciji crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 2-3, Titograd, 1968, str. 231-237.

¹⁷ Milorad Stojović, „Otpor kao utočište: o crnogorskoj poeziji od 1918.“, u: *Nadmoć ljudskosti*, Grafički zavod, Titograd, 1968, str. 65-83.

¹⁸ Milorad Stojović, „Pogled na savremenu crnogorsku književnost“, *Stvaranje*, br. 9, Titograd, 1974, str. 1039-1064.

vrijednosno utemeljena sinteza crnogorskoga književnoga iskustva i prvi pokušaji mnogostrukoga sagledavanja složenih literarnih pretpostavki koje tvore prekohiljadugodišnji identitet crnogorske književnosti.

Pored tih i drugih, parcijalnih, radova, od velikoga značaja za crnogorsku književnu historiografiju je i Stojovićev priređivački rad. Počev od 1963. godine kad je u biblioteci „Luča“, pod naslovom *Sjaj legende*, priredio izbor iz stvaralaštva Marka Miljanova, Stojović je priredio na desetine tomova izdanja iz crnogorske književnosti. Pored petotomnih Sabranih djela Marka Miljanova, objavljenih 1966. godine u izdanju Grafičkoga zavoda, priredio je izbore iz stvaralaštva Mirka Banjevića¹⁹, Mihaila Vukovića²⁰, Aleksandra Lesa Ivanovića²¹, Stevana Bulajića²², Vojislava Vulanovića²³, Radovana Zogovića²⁴, dio ostavštine Nikole Lopičića²⁵ te knjige Stanka J. Perunovića *Likovi i karakteri*

¹⁹ Mirko Banjević, *Zavjet*, izbor, predgovor i bilješke Milorad Stojović, Grafički zavod, Titograd, 1965.

²⁰ Mihailo Vuković, *Srce u noći* i Aleksandar Ivanović, *Čapur u kršu*, priredio izbor, predgovor i pogovor Milorad Stojović, Grafički zavod, Titograd, 1971; Mihailo Vuković, *Srce u noći*, izbor i predgovor Milorad Stojović, Matica crnogorska, Podgorica, 2009.

²¹ Aleksandar Ivanović, *Pjesme*, priredio Milorad Stojović, Republički zavod za unapređivanje školstva, Titograd, 1980.

²² Stevan Bulajić, *Spomenik*, izbor, predgovor i bilješke Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1976.

²³ Vojislav Vulanović, *Glas preko zemlje*, izbor, predgovor i bilješke Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1979.

²⁴ Radovan Zogović, *Pripovijetke*, izbor i predgovor Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1985.

²⁵ Nikola Lopičić, „Pjesme“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1548-1569; Nikola Lopičić, „Pripovijetke“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1572-1588; Nikola

*Gorskog vijenca*²⁶ i Joksima Radovića *Dobra nema đe ljudi nema: crnogorske narodne poslovice, izreke, klevete, blagoslovi* (zajedno s B. Banjevićem)²⁷. Bio je i jedan od saradnika na realizaciji antologija *100 romana književnosti jugoslovenskih naroda* i *100 pjesnika književnosti jugoslovenskih naroda*, koje je priredio Vlatko Pavletić.

Ipak, o Miloradu Stojoviću kao istoričaru književnosti cjelovit sud može se dati samo na osnovu njegovih autorskih knjiga iz te oblasti. S obzirom na prirodu njegova interesovanja, njegov stil i teorijski pristup, možda bi se preciznije moglo govoriti o jednoj knjizi, koja je nastajala u proteklih pet decenija a dopunjuje se i u naše vrijeme. U osnovi te knjige bilo bi, zapravo, prvo njegovo posebno izdanje - zbirka studija i eseja iz 1968. godine *Nadmoć ljudskosti*. Već je rečeno da je njome Stojović zavrijedio najznačajnije crnogorsko državno priznanje, Trinaestojulsku nagradu. No i u uskostručnim krugovima ta je knjiga izazvala neobično veliku pažnju i gotovo jednodušnu pohvalu. Rijetke zamjerke nijesu se ticale njene metodološke i naučne utemeljenosti, već prepoznatljivog tradicionalističkog nemirenja pojedinih kritičara s njenom jasnom koncepcijom afirmacije crnogorske književnosti kao osobenoga književnoistorijskoga entiteta.²⁸

Lopičić, „Serdar: drama u tri čina“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1591-1643; Nikola Lopičić, „Pismo Jovanu Popoviću“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1647-1648.

²⁶ Stanko J. Perunović, *Likovi i karakteri Gorskog vijenca*, priredio za štampu i predgovor napisao Milorad Stojović, Muzeji Cetinje, Cetinje, 1968.

²⁷ Joksima Radovića, *Dobra nema đe ljudi nema: crnogorske narodne poslovice, izreke, klevete, blagoslovi*, izabrali i priredili Branko Banjević i Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1975.

²⁸ V. Pavle Zorić, „Izolacionistička koncepcija“, *Književne novine*, br. 345, Beograd, 18. 1. 1969, str. 4. i Radojica Tautović, „Od čojstva do humanizma“, u: *Savremeni crnogorski pisci: kritički ogledi*, Obod, Cetinje, 1970, str. 215-223.

Knjiga *Nadmoć ljudskosti* sadrži osam studija i eseja, čiji osnovni kohezioni faktor nije određena književna epoha, koliko etička dimenzija literature naznačena samim naslovom. Izuzev uvodnoga teksta „Nadmoć ljudskosti: o djelu Marka Miljanova“, eseja o piscu kojeg Stojović smatra „estetsko-etičkim prologom naše nove literature“, ostali radovi odnose se na crnogorsku međuratnu i poratnu književnost, segment nacionalne literature koji do pojave Stojovićeve knjige nije bio u dovoljnoj mjeri proučen i poznat. To su studije i eseji: „Moralno-psihološke sinteze: o crnogorskoj prozi od 1918.“, „Naš prvi moderni pripovjedač: o prozi Nikole Lopičića“, „Otpor kao utočište: o crnogorskoj poeziji od 1918.“, „Pjesnik i zavičaj: o poeziji Janka Đonovića“, „Bazdani čovjeka i svijeta: o poeziji Mirka Banjevića“, „Dostojanstvo bola: o lirici Aleksandra Ivanovića“ i „Lirski manifest: marginalije o Mihailu Vukoviću“. U osvrtu na Stojovićevu knjigu Vojislav Nikčević je prepoznao njene bitne kvalitete: „Baveći se crnogorskom prošlošću već duže vremena Stojović je došao do uvjerenja da međuratna i poratna književnost u Crnoj Gori, do sada gotovo neproučena i nepoznata, poslije perioda sjajnih poetskih uzleta Petra I Petrovića i Njegoša i visokih proznih dometa Stjepana Mitrova Ljubše i Marka Miljanova predstavlja trijumfalan prodor crnogorske literature u moderne književne sfere. Uvjeren da je klasična Crna Gora iz 19. vijeka svoj dostojni produžetak imala u međuratnoj i poratnoj literaturi on je književnom fenomenu pristupao služeći se istovremeno i postupkom historičara književnosti i književnog kritičara. Kroz jedinstvo različitih postupaka tragao je za pojavama koje su se u književnom životu trajno obilježile s namjerom da dođe do određenih sinteza i pouzdanih ocjena o piscima.“²⁹

²⁹ Vojislav Nikčević, „Sinteze iz crnogorske književnosti“, *Kritika*, br. 3, Zagreb, 1968, str. 339.

Posebno mjesto u krugu najužih interesovanja Milorada Stojovića pripada djelu Marka Miljanova Popovića. U razmaku od dvadesetak godina Stojović je priredio prvo petotomno izdanje Sabranih djela, a onda i jednotomna Djela toga pisca. Stojovićeva studija „Nadmoć ljudskosti: o djelu Marka Miljanova“ koja zauzima prološko mjesto knjige *Nadmoć ljudskosti*, a prešampavana je raznim povodima i u drugim publikacijama, nije samo prvi cjelovit književnoistorijski osvrt na djelo Marka Miljanova Popovića, već i kompleksna antropološka i idejno-estetska analiza društvenih pretpostavki u okviru kojih je to djelo i nastalo. Tradicionalističko svođenje Markova djela na plemensku dimenziju i ratnički svjetonazor, bilo u formi uzdizanja njegovih estetskih dometa bilo punog nipodaštavanja vrijednosti, u Stojovićevoj analizi dobilo je prvi i pravi kritički odgovor. Stojović pažljivom analizom temeljnih činilaca Markova pjevanja i mišljenja u njegovu djelu prepoznaje ponešto od „onih njegoševskih vidova i sinteza crnogorske epike i tragike“ i smatra ga specifičnim sublimatom etičke vrijednosti crnogorske tradicije. I u tekstu o Marku Miljanovu do izražaja dolazi, kako bi to rekao Krsto Pižurica, „konciznost izraza i ideal mjere estetskoga vrednovanja“³⁰, kao važna karakteristika stila Milorada Stojovića. Njegov tekst rasterećen je bespotrebnog verbalizma, kićenosti i glomazne teorijske aparature, i usmjeren na otkrivanje i opis estetskoga fenomena i etičke dimenzije teksta. Taj gotovo enciklopedijski izraz očituje se i u riječima kojima zaključuje studiju o djelu Marka Miljanova: „Nenačet bilo kakvim knjiškim uticajima, Marko Miljanov je, dakle, u ono što je neposredno ili posredno doživio unosiо svojevrsno antičko osjećanja sklada, punu mjeru moralno-filozofskih vrijednosti i izražajne ljepote. Činio je to sa najčistijim ljud-

³⁰ Krsto Pižurica, „Milorad Stojović - književni kritičar i esejista“, *Lingua Montenegrina*, br. 12, Podgorica, 2013, str. 299.

skim pobudama i iscjeliteljnim težnjama, bez literarnih pretenzija. A stvorio je književno djelo u kojemu je jedno vrijeme postalo vječno živo i aktuelno.“³¹ I kraći esej „Naš savremenik Marko Miljanov“, uvršten u drugu knjigu *Nadmoći ljudskosti* 1987. godine, na istom je tragu. Njegov je značaj što je u kritičku literaturu unio nepoznati iskaz Marka Miljanova, svojevrsnu apoteozu domovini i narodu, izrečen u najboljoj tradiciji antičke retorike, zabilježen u neobjavljenim memoarima Sima Šobajića.

Pisac kojem je Stojović posvetio posebnu pažnju je i pripovjedač Nikola Lopičić. Studija „Naš prvi moderni pripovjedač: o prozi Nikole Lopičića“, kao i publikovanje Lopičićevih neobjavljenih rukopisa, rezultat su Stojovićevih decenijskih napora da osvijetli lik i djelo Nikole Lopičića. Stojović je radio i na pripremi doktorske disertacije o djelu Nikole Lopičića, no njeno su finalizovanje onemogućile, u prvome redu, okolnosti njegova stalnog radnog angažmana u pozorištu. Prepoznavši u Lopičićevu pripovjednome opusu dragocjeni most između začetnika crnogorske proze Stefana Mitrova Ljubiše i savremenih Lalićevih proznih sinteza, Stojović njegovo djelo sagledava kao „potresan prolog jedne socijalno-moralno-psihološke drame“³². Stojović analizira, na nizu primjera, različite elemente pripovjedačkoga postupka i osobine stila Nikole Lopičića, naglašavajući etičko-psihološki aspekt i humanističku dimenziju njegova pripovijedanja. Ipak, upozorava i na zablude koje su se u kritičkoj literaturi uvriježile usljed pozicioniranja Lopičića isključivo u kontekst socijalne literature: „Lopičiću se čini nepravda ako se tretira kao pisac isključivo socijalne pripovijetke; još više - ako se njegove priče svedu na 'njegov najuži zavičaj, okolinu Cetinja i samo Cetinje'. Lopičić je neposredne

³¹ Milorad Stojović, *Nadmoć ljudskosti*, knjiga druga, Pobjeda, Titograd, 1987, str. 23.

³² Vojislav Minić, isto, str. 89.

inspiracije najviše nalazio u seoskom ambijentu stare Crne Gore, ali on se nije zadržao na slikanju i prosuđivanju samo tog vida života. Njegovo djelo kompleksno i uzbudljivo svjedoči univerzalniju tragiku vremena i znači krupan doprinos našem proznom izrazu, - početak moderne crnogorske pripovijetke.³³

Ako su studije o Marku Miljanovu i Nikoli Lopičiću te sinteze o crnogorskoj prozi i poeziji XX vijeka pisane iz ugla istorije književnosti, ostali radovi zastupljeni u knjizi *Nadmoć ljudskosti* prevashodno su književnokritički ogledi. Naravno, za Stojovića karakteristični duh istorizma i sklonost davanja tipično književnoistorijskih ocjena o pojedinim fenomenima i njihovoj vrijednosti, odlikuju i te radove, no ipak je u njima dominantan književnokritički pristup tekstu što je, moguće, uslovljeno činjenicom da su svi autori, izuzev Mihaila Vukovića, o kojima je pisao u vrijeme nastanka tih tekstova još bili aktivni na književnoj sceni pa za konačnu književnoistorijsku ocjenu, usljed nedovršenosti opusa, još nijesu postojali valjani uslovi. U ocjeni Stojovićeve knjige književnik Radoje Radojević ističe: „Milorad Stojović je istorijski proniknuo u bit crnogorske književnosti, u društvene, ekonomske, političke, kulturne, moralne, i ostale činioce koji su uticali na toliko specifičnu duhovnu nadgradnju crnogorskoga naroda. (...) Stojović piše esejistički, ali ne impresionistički. On savjesno, naučno, istražuje i uspostavlja glavne koordinate iz tri razdoblja u crnogorskoj književnosti. Njegova knjiga koliko može da bude pouzdana literatura za kvalifikovanoga književnoga kritičara i istoričara, toliko će biti nasušno štivo za crnogorske čitaoce koji tek treba da spoznaju istinu o sopstvenoj nacionalnoj kulturi (a i za sve ostale koji žele da se upute u stvarne vrijednosti i probleme crnogorske književnosti).“³⁴ Treba notirati da je Stojovićeva knjiga pobudila neobično

³³ Milorad Stojović, isto, str. 60.

³⁴ Radoje Radojević, „Nadmoć istine“, *Kolo*, br. 4, Zagreb, 1969, str. 368-369.

veliko interesovanje u stručnim krugovima, pa su njen nastanak registrovali i prikazima prpratili neki od vodećih crnogorskih i južnoslovenskih književnih kritičara i literatologa, poput Radoja Radojevića, Vojislava Nikčevića, Vojislava Minića, Krsta Pižurice, Radomira Ivanovića, Vasilija Kalezića, Radojice Tautovića, Slobodana Kalezića i dr. U kojoj mjeri je i s koliko superiornosti Stojovićeve knjiga iskoračila u tretiranju crnogorske književnosti kao osobena entiteta, ponajbolje svjedoče kritike koje joj ničim nijesu mogle osporiti teorijsku zasnovanost ali su njenu vrijednost pokušale osporiti lijepeći joj etiketu „regionalizma“ i „izolacionizma“ (Radojica Tautović i Pavle Zorić). Na Zorićeve otvoreno hegemonističke stavove objavljene u prikazu „Izolacionistička koncepcija“ Stojović je odgovorio s poslovičnom odmjerenošću, ali i hrabrim i preciznim dijagnostikovanjem glavnoga problema: „Kad već tvrdi da ne postoji 'posebna' crnogorska književnost, Zorić je, isto tako, bio obavezan da djelo Petra I, Njegoša, S. M. Ljubiše, Marka Miljanova, Nikole Lopičića, Mihaila Lalića, Mirka Banjevića, Radovana Zogovića, Dušana Đurovića, Čeda Vukovića, Stefana Mitrovića, Dušana Kostića, Radonje Vešovića i mnogih drugih crnogorskih pisaca, do mlađih i najmlađih, situira u neku drugu društveno-istorijsku, etičko-psihološku i stilsko-jezičku stvarnost, u neku drugu nacionalnu panoramu. Ako mu to ne bi pošlo za rukom, na osnovu teksta sa čijim stavovima polemišem, mogao bi se izvesti zaključak da se u Zorićevim koncepcijama produžava jedna davno prevaziđena i pobijedena romantičarsko-pravoslavna, hegemonistička ideologija velikosrpske buržoazije, od čijeg 'humanizma' Crna Gora, i ne samo ona, i danas ima ožiljak na čelu!“³⁵

Stojovićeve knjiga *Nadmoć ljudskosti* svojom je koncepcijom otvorila prostor novom tumačenju i pozicioniranju crnogorske

³⁵ Milorad Stojović, „Unitaristička koncepcija?“, *Književne novine*, br. 346, Beograd, 1. 2. 1969, str. 16.

književnosti, koje će pogotovo tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX vijeka dobiti svoje puno opravdanje i književnoistorijsko utemeljenje knjigama Radoslava Rotkovića, Vojislava Nikčevića, Radoja Radojevića, Božidara Pejovića, Danila Radojevića, Vojislava Minića, Slobodana Tomovića, Sretena Perovića, Krsta Pižurice, Radomira Ivanovića, Slobodana Vujačića, Milorada Nikčevića i dr.

Devetnaest godina od pojave prve knjige, Stojović je 1987. godine publikovao drugu knjigu pod istim nazivom, *Nadmoć ljudskosti*. Studijama i ogledima publikovanim u prvoj knjizi tu je pridodato još deset književnokritičkih oglada nastalih u međuvremenu. Riječ je o šest kritičkih oglada o savremenim piscima, tri književnoistorijska problemska oglada i jednome metakritičkom eseju: „Bogatstvo forme, bogatstvo života: Radovan Zogović kao pripovjedač“, „Panorama ljudskih sudbina: povodom romana *Slijepa sile* I, II Nika Jovičevića“, „Zlo čovjeka vraća na početak: povodom romana *Raskid*, nova verzija, i *Pramen tame* Mihaila Lalića“, „Literatura kao život: o pripovjedačkoj prozi Stevana Bulajića“, „Kretanje stvarnosti - kretanje literature: na marginama romana o ratu i revoluciji“, „Poetska stvarnost *Sutjeske*: na marginama *Sutjeske* Mirka Banjevića“, „Ljepota bola, sudbina nade: o poeziji Vojislava Vulanovića“, „Stvaralački kontinuiteti: skica za studiju o crnogorskoj poeziji 20. vijeka“ i „Kritika i stvaralaštvo: smisao kritičkog angažmana“. Drugom knjigom *Nadmoći ljudskosti* Stojović ostaje u istome krugu interesovanja, piše o savremenim piscima, mahom proznim, i poseže za nedovoljno proučenim i analiziranim segmentima opusa pisca, kakvi su tekstovi o prozi Radovana Zogovića ili manje poznatim romanima Mihaila Lalića. Književnokritički postupak Stojovićev i u ovoj knjizi definisan je koordinatama društvene uslovljenosti književnoga djela i ispitivanja estetskih i etičkih valera teksta. Tačno zapažanje o Stojovićevu književnokritičkome prosedeu iznio je kritičar

Vojislav Minić: „Kritička misao Milorada Stojovića, široko oslonjena na literarno iskustvo starijih i novijih crnogorskih pisaca u svojim osnovnim etičkim pretpostavkama i estetskim opredjeljenjima, pledira za društvenu funkciju književnosti, nikada ne zanemarujući ni ona njena artistička svojstva koja su plod autentične stvaralačke spontanosti. Dejstvo njegove kritičke refleksije nije suženo na jedan region, na jedan književni period, ni na autarhično zatvaranje jedne kulturne sfere prema uticajima spolja. Razvijajući dalje svoju naznačenu kritičku koncepciju, on prije svega ima u vidu proširenje njenih duhovnih i materijalnih pretpostavki u crnogorskoj literaturi, a onda njeno dograđivanje na komparativnoj osnovi sučeljavanja sa literaturama drugih naroda i sredina.“³⁶

Izabrana djela Milorada Stojovića u dvije knjige, objavljena 2012. godine, donose nove vrijedne materijale za skiciranje portreta Milorada Stojovića u domenu književne montenegristike. Prva knjiga Izabranih djela, *Tragom vremena*, objedinjuje Stojovićeve književnoistorijske, kritičke i teatrološke priloge i pruža najpotpuniju sliku njegovih istraživačkih interesovanja i stvaralačkih dometa. U njoj se nahodi većina radova objavljenih u *Nadmoći ljudskosti*, ali i značajan broj novih priloga, mahom kraćih eseja i prikaza, zapravo cjelovitih enciklopedijskih portreta pojedinih crnogorskih stvaralaca ili osvrta na njihovo djelo. Kako primjećuje književni historičar Krsto Pižurica: „Ovđe je Stojović sažetiji, koncizniji, lucidne ekspresivnosti darovitog iskaza.“³⁷ Knjiga *Tragom vremena*, u prvome dijelu „Eseji, prikazi, zapisi“ donosi priloge o Čedu Vukoviću, Branku Banjeviću, Ratku Vujoševiću, Blažu Šćepanoviću, Radonji Vešoviću, Savu Dragojeviću, Sretenu Asanoviću, Đorđu Lopičiću, Božu Bulatoviću, Momiru M. Markoviću, Vojislavu P.

³⁶ Vojislav Minić, isto, str. 100.

³⁷ Krsto Pižurica, isto, str. 299.

Nikčeviću, Milosavu Kaleziću, Sretenu Peroviću, Vukoti B. Raduloviću, Stanku Ceroviću, Vojislavu Miniću, Ognjenu Raduloviću, Radomiru Ivanoviću, Huseinu Bašiću, Veljku Martinoviću, Dušanu Kostiću, Marku Vujačiću, Pavlu Mijoviću, Milošu Đuriću, Ratku Đuroviću i Čedomiru Pejoviću. Drugi dio knjige pod naslovom „Pozorišne hronike“ posvećen je Stojovićevu teatrološkome i izuzetno plodnome stvaralaštvu u domenu pozorišne kritike. Tekstovi koji se nahode u prvome dijelu knjige nastajali su u proteklih pedeset godina raznim povodima, uglavnom kao prikazi ili osvrti na pojedina izdanja, a ima i nekoliko šecanja na značajne saradnike i poznanike. I ti kraći eseji i zapisi odlikuju se prepoznatljivim stilom Milorada Stojovića, odmjerenošću izraza i pronicljivošću u prepoznavanju i vrednovanju estetskoga fenomena. No, Stojovićev angažman u literaturi ne okončava se izlaskom Izabranih djela, što najbolje potvrđuju noviji osvrti o knjigama Moma Šaletića i Radoja Radojevića, publikovani nakon pojave Izabranih djela.

Za književnu istoriju dragocjeno su svjedočanstvo i pisma, kako ona koje je Stojović slao drugima, tako i ona upućena njemu, objavljena u drugome tomu Izabranih djela. Ta su pisma u neku ruku hronika kulturnih i književnih zbivanja u Crnoj Gori šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina XX vijeka. Razumije se da je Stojović prilikom selekcije nastojao da izbjegne pisma koja su dominantno nosila obilježje lične prepiske, pa su se u ovome izboru našla samo ona u kojima se reflektuju književna gibanja naznačenoga perioda. Ima u njima svjedočanstava o nastanku pojedinih djela, češće je pak riječ o vrijednoj građi o utemeljenju i razvoju izdavačke produkcije Grafičkoga zavoda, a ima i drugih zanimljivih zapisa o zasnivanju i planiranju krupnih izdavačkih i nacionalnih projekata, mahom ometenih društveno-političkim ambijentom. O tim je pismima književni kritičar Vlatko Simunović izrekao najprecizniju ocjenu: „Sva su autentična. Uglavnom je to prepiska sa ljudima koji su se, u raznim

vidovima, bavili književnošću i teatrom. Imaju različite sadržaje i nude obilje podataka relevantnih za istraživanja perioda u kojem su pisana. Nalazimo tu mnoštvo faktografskih elemenata koji mogu dopuniti naše poglede na bitne stvaraoce. Dragocjena je to građa i za radoznale duhove koji insistiraju na spoznaji detalja koji ilustruju lične i društvene situacije. Ima tu mnoštvo elemenata koji vješto govore o opredjeljenjima ljudi i njihovim pogledima na društvena pitanja. Tu su pisma: Mihaila Lalića, Radovana Zogovića, Rista Dragičevića, Jevta Milovića, Pavla Mijovića, Ljuba Đurkovića. Naravno, Milorad Stojović je čestit, odgovoran i jasan. Sa dužnim se poštovanjem odnosi prema svima koji su mu pisali, objavio je samo pisma koja mogu biti interesantna za čitaoca ili istraživača epohe, eliminišući sve sadržaje koji odišu banalnom privatnošću i samoljubljem. Njegova korespondencija jasna je i ostvarena, privlačna kao pripovijedna proza s elementima istorijskog.“³⁸

Milorad Stojović nije crnogorsku nauku i kulturu zadužio samo poslovima iz domena izdavačke djelatnosti, priređivačkim aktivnostima te književnokritičkim i teatrološkim radom, već i časnim i hrabrim djelovanjem na utemeljenju institucija i afirmaciji crnogorskoga nacionalnoga i državnoga identiteta. Kao član uprave Udruženja književnika Crne Gore Stojović je bio jedan od potpisnika „Saopštenja o jeziku“ kojim se tražilo ozvaničenje zasebne crnogorske jezičke varijante u okvirima ondašnjega standardnog jezika i protestovalo zbog koncepta jezičke unitarizacije nametnutoga Novosadskim dogovorom.³⁹ Nije se stoga čuditi što je 1973. godine u Bijeloj knjizi izričito zahtijevano da se raspušti uprava Udruženja književnika Crne Gore.

³⁸ Vlatko Simunović, „Građa za radoznale duhove“, *Pobjeda*, 2. 6. 2012, str. IV.

³⁹ Uprava Udruženja književnika Crne Gore, „Saopštenje o jeziku“, *Kritika*, br. 17, Zagreb, ožujak - travanj, 1971, str. 378.

Stojović je bio i član Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika i na tome je poslu pokazao dosljednost i apsolutnu posvećenost autentičnim crnogorskim nacionalnim vrijednostima.

U crnogorskoj književnoj historiografiji Milorad Stojović prepoznatljiv je kao najbolji poznavalac i najposvećeniji proučavatelj književnoga djela Marka Miljanova Popovića. Njegovi ogle-di i studije o literaturi XX vijeka svojevrsna su neukoričena Istorija crnogorske književnosti XX stoljeća. Gotovo da nema značajnijega crnogorskoga pisca te epohe o kojemu nije pisao, bilo u formi cjelovitih književnoistorijskih sinteza, bilo kroz parcijalne oglede, prikaze ili osvрте na pojedine segmente njihova opusa. Stojović je, pored toga, uspostavljao neophodne kriterije vrednovanja, u književnu kritiku unosio duh objektivnoga i odmjerena pristupa tekstu, priređivao izbore iz djela i dragocjene antologije te svojim djelom uticao na formiranje svijesti o vjekovnome kontinuitetu i na definisanje kanona crnogorske književnosti. Time je Stojović zavrijedio posebno mjesto u krugu začetnika moderne književne montenegrizike.

Bibliografija

- *Antologija crnogorske poezije: XX vijek*, priredio Milorad Stojović, Grafički zavod & Obod, Titograd - Cetinje, 1972.
- *Antologija pripovjedačke proze Crne Gore: 1918-1965*, priredio Milorad Stojović, Obod, Cetinje, 1965.
- Banjević, Branko. „Predgovor“, u: Milorad Stojović, *Tragom vremena*, Izabrana djela, tom I, CID, Podgorica, 2012.
- Banjević, Mirko. *Zavjet*, izbor, predgovor i bilješke Milorad Stojović, Grafički zavod, Titograd, 1965.

- Brković, Jevrem. „Ako se rodilo zdravo dijete zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, *Oko*, Zagreb, br. 126, 13–27. siječnja 1977, str. 4-5.

- Bulajić, Stevan. *Spomenik*, izbor, predgovor i bilješke Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1976.

- Drašković, Nada. *Bio-bibliografija Milorada Stojovića*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2014.

- Ivanović, Aleksandar. *Pjesme*, priredio Milorad Stojović, Republički zavod za unapređivanje školstva, Titograd, 1980.

- Ivanović, Radomir. *Ljepota pisanja*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978.

- Kovač, Mirko. „O Antologiji Milorada Stojovića“, *Pobjeda*, br. 2478, 16. 1. 1966, str. 9.

- Lopičić, Nikola. „Pismo Jovanu Popoviću“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1647-1648.

- Lopičić, Nikola. „Pjesme“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1548-1569.

- Lopičić, Nikola. „Pripovijetke“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1572-1588.

- Lopičić, Nikola. „Serdar: drama u tri čina“, priredio Milorad Stojović, u: *Stvaranje*, br. 11, Titograd, 1977, str. 1591-1643.

- Minić, Vojislav. *Pisci i koncepcije. Eseji o crnogorskoj modernoj književnosti*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978.

- Nikčević, Vojislav. „Sinteze iz crnogorske književnosti“, *Kritika*, br. 3, Zagreb, 1968. str. 339-341.

- Perović, Sreten. „Značajan kreativni poduhvat“, u knjizi: *Studije, kritike, eseji*, Sabrana djela Sretena Perovića, knjiga IV, Fondacija „Priateljstvo“, Podgorica, 2012, str. 582-586.

- Perunović, Stanko J. *Likovi i karakteri Gorskog vijenca*, priredio za štampu i predgovor napisao Milorad Stojović, Muzeji Cetinje, Cetinje, 1968.

- Pižurica, Krsto. „Milorad Stojović - književni kritičar i esejista“, *Lingua Montenegrina*, br. 12, Podgorica, 2013, str. 293-301.

- Radojević, Radoje. „Nadmoć istine“, *Kolo*, br. 4, Zagreb, 1969, str. 368-370.
- Radojević, Radoje. „Starodrevni tretman crnogorske književnosti“, *Politika*, br. 19144, 22. I 1967, str. IX.
- Radović, Joksims. *Dobra nema đe ljudi nema: crnogorske narodne poslovice, izreke, kletve, blagoslovi*, izabrali i priredili Branko Banjević & Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1975.
- Simunović, Vlatko. „Građa za radoznale duhove“, *Pobjeda*, 2. 6. 2012, str. IV.
- Stojović, Milorad. „Neka uzima ko šta hoće“, *Oko*, Zagreb, br. 127, 27. siječnja – 10. veljače 1977, str. 4.
- Stojović, Milorad. „O periodizaciji crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 2-3, Titograd, 1968, str. 231-237.
- Stojović, Milorad. „Otpor kao utočište: o crnogorskoj poeziji od 1918.“, u: *Nadmoć ljudskosti*, Grafički zavod, Titograd, 1968, str. 65-83.
- Stojović, Milorad. „Pogled na savremenu crnogorsku književnost“, *Stvaranje*, br. 9, Titograd, 1974, str. 1039-1064.
- Stojović, Milorad. „Prozno kazivanje Crne Gore“, *Stvaranje*, br. 10, Titograd, 1965, str. 957-965.
- Stojović, Milorad. „Unitaristička koncepcija?“, *Književne novine*, br. 346, Beograd, 1. 2. 1969, str. 16.
- Stojović, Milorad. *Nadmoć ljudskosti*, Grafički zavod, Titograd, 1968.
- Stojović, Milorad. *Nadmoć ljudskosti*, knjiga druga, Pobjeda, Titograd, 1987.
- Stojović, Milorad. *Tragom vremena*, Izabrana djela, tom I, CID, Podgorica, 2012.
- Stojović, Milorad. *Pisali su mi*, Izabrana djela, tom II, CID, Podgorica, 2012.
- Tautović, Radojica. „Od čojstva do humanizma“, u: *Savremeni crnogorski pisci: kritički ogledi*, Obod, Cetinje, 1970, str. 215-223.

- Uprava Udruženja književnika Crne Gore. „Saopštenje o jeziku“, *Kritika*, br. 17, Zagreb, ožujak - travanj, 1971, str. 378.

- Vuković, Mihailo. *Srce u noći* & Aleksandar Ivanović, *Čapur u kršu*, priredio izbor, predgovor i pogovor Milorad Stojović, Grafički zavod, Titograd, 1971.

- Vuković, Mihailo. *Srce u noći*, izbor i predgovor Milorad Stojović, Matica crnogorska, Podgorica, 2009.

- Vulcanović, Vojislav. *Glas preko zemlje*, izbor, predgovor i bilješke Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1979.

- Zogović, Radovan. *Pripovijetke*, izbor i predgovor Milorad Stojović, Pobjeda, Titograd, 1985.

- Zorić, Pavle. „Izolacionistička koncepcija“, *Književne novine*, br. 345, Beograd, 18. 1. 1969, str. 4.